

האסטרטגיה של הגישה העקיפה, ובתחבולות הם עושים מלחמה על מנת לקדם את רעיונותיהם החשובים. ייתכן כי מדובר בקריאת "הצילו" מצד השניים, החרדים לגורל המדינה ולתפקודה של מערכת הביטחון.

ההיסטוריה עשירה בדוגמאות להתאבנות המחשבה הצבאית ולכישלונות של הוגי דעות מתקדמות לשכנע את הקברניטים הצבאיים והאזרחיים בדבר הצורך בשינוי. לא לשווא טופלים על גנרלים שהם מתכוננים למלחמה שהייתה.

המאבק בין כוחות אינרציים לבין הצורך במחשבה חדשה ורעננה - כזאת שמתמודדת עם "מערכות סבוכות" - אינו חדש ומתרחש בכל מערכות החיים. במישור המדיני-צבאי התוצאות של כשל הן, כמו בן, חמורות מאוד.

קל להזדהות עם הדאגה של שני החוקרים לדמותו של צה"ל ועם הרצון שהמעשה הצבאי יבוא אחרי מחשבה מעמיקה. אך איך עושים זאת! לדעת, זאת השאלה החשובה והלא טריוויאלית. אני בטוח כי ד"ר לניר וד"ר נווה מודעים לקשיים שהתגלו במאה ה-20 להשיג שילוב אפקטיבי בין שכל לשרירים, וכי יש להם פתרונות המתאימים לצרכים ולמציאות בישראל.¹ יש לקוות שגם יצליחו.

מקלחת של צוננים

לבסוף, הערה לא קונסטרוקטיבית אבל הכרחית. לדעתי חשוב להתאים את רף הציפיות של הקברניטים ליכולת האמיתית של החוקרים להתמודד עם "מערכות סבוכות". באמצע המאה ה-19 כונתה תורת הכלכלה "המדע העגום", שכן מסקנותיה ביחס לעתיד הכלכלי של האנושות היו עגומות מאוד. גם בימינו תקף התואר "המדע העגום", אך מסיבות אחרות לגמרי: בגלל חולשת התיאוריות, שהרי התחזיות הכלכליות וההמלצות למדיניות הן לעיתים קרובות שגויות. במשך מאות שנים מתקיימים דיונים בתיאוריות כלכליות. בעשרות השנים האחרונות נוספו לארסנל התיאוריות אלפי עבודות בכלכלה מתימטית ובאקונומטריקה. למרות זאת מופתעים

לחימה של הסרבים, אך הוא שגה בהערכת נקודת השבירה של הסרבים (הוא העריך כי אי-אפשר יהיה לשבור אותם בהפצצות מהאוויר) והוא שגה בהערכת נקודת השבירה של האמריקנים (הוא העריך כי הם לא יעמדו בלחץ להפסיק את ההפצצות בשל הפגיעה בחפים מפשע). ד"ר נווה יכול אולי להתנחם בכך שכותב

הכלכלנים מחדש כל אימת שההתפתחות הכלכלית חורגת מהתחזיות המלומדות. אם כך הדברים במערכות מקרו-כלכליות, קל וחומר בנושאי מיקרו-כלכלה, כמו חיזוי המגמה של שערי ניירות הערך. משאבים אדירים - אינטלקטואליים וכספיים - הושקעו בבניית מודלים שיאפשרו לחזות את שערי ניירות הערך,

חברה, במבצע הזה צריך להפעיל ראש גדול...

שורות אלה חוזה זה שלוש שנים את המפולת - שלא אירעה - בשוק ההון האמריקני. (אני מתנחם בכך שכלכלני קרן המטבע הבינלאומית חוזים את המפולת הזאת כבר חמש שנים). מילה אחרונה לשני החוקרים: נסו להשתחרר מהלשון המדעית הסבוכה והזרה. קצרו בכתובה ודברו בלשון בני-אדם למען ייקל עליכם להגיע למוחותיהם ולליבותיהם של הקברניטים ושל הציבור.

הערות

1. ראו התלבטויות של צבאות אחרים בשאלות אלו אצל ריצ'רד סימפסון, **מרוץ אל העתיד, מחשבות על המלחמה במאה ה-21**, מערכות, 1999, עמ' 269-274.

ועד כה העלו כל החוקרים חרס. שתי הדוגמאות לעיל מצביעות על מערכות סבוכות, שהידע האנושי עדיין אינו מסוגל להבין את חוקי פעולתן, אף שמספר התצפיות שעומדות לרשות החוקרים הוא, לכאורה, עצום. כנראה, ככל שמתרחקים מהתחום של מדעי הטבע והטכנולוגיה - ובעיקר כשעוברים למערכות המטפלות בהתנהגות המין האנושי - כך פוחתת היכולת לבנות מודל נכון למערכת. "לשמחתנו", לא רק מומחים כלכליים מועדים לטעות. לא פחות מועדים לטעות גם מומחים צבאיים. כך, למשל, ד"ר שמעון נווה בהרצאתו הנזכרת לעיל חזה שחורות למאמץ האמריקני להכניע את סרביה מהאוויר ולהביא לשחרורה של קוסובו. אומנם הוא העריך נכון את הקושי הטכני של האמריקנים לפגוע באמצעי

מערכות פשוטות וניסוחים מסובכים

השתלטות של מינוחים עמומים על הדו־שיח בצבא הוא מתכון בדוק לצרות - תגובה למאמרו של צבי לניר "הכשל החשיבתי של הצבאות בעימותים נמוכי עצימות", מערכות 365

בארץ-ישראל בשנים 1936-1939). הדרג האזרחי כופה על הארגון הצבאי להתגבר על הפער הבעייתי הזה באמצעות התאמתה של מערכת הערכת המצב והביצוע למציאות הפוליטית והצבאית המסובכת. כלומר, שילוב של ה"מה" וה"איך" במערכת מושגים אחת. (ראו Imperial Policing את התוו"ל הבריטי and Duties in Aid of the Civil Power אשר התעדן במהלך השנים לאור הלקחים והמציאות המשתנה). כללים אלה קובעים כי הבכירות בשליטה על הטיפול המבצעי באירועים תישאר (במדינה דמוקרטית) בידי השלטון המרכזי. מכאן שההצלחה בדיכוייה של התקוממות עממית תלויה במערכת יחסים תקינה וברורה בין הדרגים ובשיתוף הפעולה ביניהם.

התוו"ל והגורם האנושי בעימות מוגבל ובעימות כולל מתברר כי בצה"ל נלמדו הלקחים משנות החיכוך בתקופת הממשל הצבאי, ונכתב תוו"ל, המבחין היטב בין פעילות צבאית

האנושי הוא דומיננטי, אינו יכול להיות פשוט, ומטבע הדברים הוא סבוך - אפילו אם הוא מוגבל במטרותיו, בשימוש בכוח ובאמל"ח. גורם נוסף המשפיע על ה"סיבוך" הוא השוני במטרות המערכתיות בין קובעי

כל עימות, שבו המרכיב האנושי הוא דומיננטי, אינו יכול להיות פשוט, ומטבע הדברים הוא סבוך - אפילו אם הוא מוגבל במטרותיו, בשימוש בכוח ובאמל"ח

המדיניות למבצעה. בעוד הראשונים בוחנים את העימות המוגבל, את תוצאותיו ואת השפעותיו בעין מדינית, מבקש הארגון הצבאי לפתור את הבעיה באמצעים פשוטים - הפעלת כוח ללא מגבלות (לדוגמה: המרד באלג'יר, המרד הערבי

ד"ר אל"ם (מיל') יגאל אייל

כאשר נבחן את ניסיונו של צה"ל ואת ניסיונם של צבאות אחרים בלחימה בעימות מוגבל, נמצא כי גורם החיכוך בסוג לחימה זה הוא בעל משמעות שונה מהחיכוך בשדה הקרב הקונווציונלי. בעימות מוגבל יוצר החיכוך האנושי משקעים בעלי משמעות אסטרטגית: זיכרון, הפנמה, גיבוש המניע האידיאולוגי, שגאה, רצון לשחרור לאומי ובסופו של דבר: בשלות פנימית המביאה לאלימות המאופיינת בפעילות טרור וגרילה ושיאה הוא התקוממות עממית. קלאוזוביץ ראה בחיכוך "מעצור המגביל את ניצולה ואת הפקתה המוחלטת של האלימות"¹. מעצור זה הוא ביסודו אנושי - האנשים העומדים במרכזה של עשיית המלחמה. בשל כך "החיכוך הוא היפער' שבין התיאוריה למעשה"². מכאן שכל עימות, שבו המרכיב

בעבר מפקד חטיבת טנקים ורמ"ח היסטוריה בצה"ל. כתב את הספר 'האיתנות והראשונה'

האסטרטגיה של הגישה העקיפה, ובתחבולות הם עושים מלחמה על מנת לקדם את רעיונותיהם החשובים. ייתכן כי מדובר בקריאת "הצילו" מצד השניים, החרדים לגורל המדינה ולתפקודה של מערכת הביטחון.

ההיסטוריה עשירה בדוגמאות להתאבנות המחשבה הצבאית ולכישלונות של הוגי דעות מתקדמות לשכנע את הקברניטים הצבאיים והאזרחיים בדבר הצורך בשינוי. לא לשווא טופלים על גנרלים שהם מתכוננים למלחמה שהייתה.

המאבק בין כוחות אינרציים לבין הצורך במחשבה חדשה ורעננה - כזאת שמתמודדת עם "מערכות סבוכות" - אינו חדש ומתרחש בכל מערכות החיים. במישור המדיני-צבאי התוצאות של כשל הן, כמובן, חמורות מאוד.

קל להזדהות עם הדאגה של שני החוקרים לדמותו של צה"ל ועם הרצון שהמעשה הצבאי יבוא אחרי מחשבה מעמיקה. אך איך עושים זאת? לדעתי, זאת השאלה החשובה והלא טריוויאלית. אני בטוח כי ד"ר לניר וד"ר נווה מודעים לקשיים שהתגלו במאה ה-20 להשיג שילוב אפקטיבי בין שכל לשרירים, וכי יש להם פתרונות המתאימים לצרכים ולמציאות בישראל.¹ יש לקוות שגם יצליחו.

מקלחת של צוננים

לבסוף, הערה לא קונסטרוקטיבית אבל הכרחית. לדעתי חשוב להתאים את רף הציפיות של הקברניטים ליכולת האמיתית של החוקרים להתמודד עם "מערכות סבוכות". באמצע המאה ה-19 כונתה תורת הכלכלה "המדע העגום", שכן מסקנותיה ביחס לעתיד הכלכלי של האנושות היו עגומות מאוד. גם בימינו תקף התואר "המדע העגום", אך מסיבות אחרות לגמרי: בגלל חולשת התיאוריות, שהרי התחזיות הכלכליות וההמלצות למדיניות הן לעיתים קרובות שגויות. במשך מאות שנים מתקיימים דיונים בתיאוריות כלכליות. בעשרות השנים האחרונות נוספו לארסנל התיאוריות אלפי עבודות בכלכלה מתימטית ובאקונומטריקה. למרות זאת מופתעים

הכלכלנים מחדש כל אימת שההתפתחות הכלכלית חורגת מהתחזיות המלומדות. אם כך הדברים במערכות מקרו-כלכליות, קל וחומר בנושאי מיקרו-כלכלה, כמו חיזוי המגמה של שערי ניירות הערך. משאבים אדירים - אינטלקטואליים וכספיים - הושקעו בבניית מודלים שיאפשרו לחזות את שערי ניירות הערך,

לחימה של הסרבים, אך הוא שגה בהערכת נקודת השבירה של הסרבים (הוא העריך כי אי-אפשר יהיה לשבור אותם בהפצצות מהאוויר) והוא שגה בהערכת נקודת השבירה של האמריקנים (הוא העריך כי הם לא יעמדו בלחץ להפסיק את ההפצצות בשל הפגיעה בחפים מפשע). ד"ר נווה יכול אולי להתנחם בכך שכותב

חבר'ה, במבצע הזה צריך להפעיל ראש גדול...

ועד כה העלו כל החוקרים חרס. שתי הדוגמאות לעיל מצביעות על מערכות סבוכות, שהידע האנושי עדיין אינו מסוגל להבין את חוקי פעולתן, אף שמספר התצפיות שעומדות לרשות החוקרים הוא, לכאורה, עצום. כנראה, ככל שמתרחקים מהתחום של מדעי הטבע והטכנולוגיה - ובעיקר כשעוברים למערכות המטפלות בהתנהגות המין האנושי - כך פוחתת היכולת לבנות מודל נכון למערכת. "לשמחתי", לא רק מומחים כלכליים מועדים לטעות. לא פחות מועדים לטעות גם מומחים צבאיים. כך, למשל, ד"ר שמעון נווה בהרצאתו הנזכרת לעיל חזה שחורות למאמץ האמריקני להכניע את סרביה מהאוויר ולהביא לשחרורה של קוסובו. אומנם הוא העריך נכון את הקושי הטכני של האמריקנים לפגוע באמצעי

שורות אלה חוזה זה שלוש שנים את המפולת - שלא אירעה - בשוק ההון האמריקני. (אני מתנחם בכך שכלכלני קרן המטבע הבינלאומית חוזים את המפולת הזאת כבר חמש שנים). מילה אחרונה לשני החוקרים: נסו להשתחרר מהלשון המדעית הסבוכה והזרה. קצרו בכתיבה ודברו בלשון בני-אדם למען ייקל עליכם להגיע למוחותיהם ולליבותיהם של הקברניטים ושל הציבור.

הערות

1. ראו התלבטויות של צבאות אחרים בשאלות אלו אצל ריצ'רד סימפקין, **מרוץ אל העתיד, מחשבות על המלחמה במאה ה-21**, מערכות, 1999, עמ' 269-274.

התקוממות עממית היא אכן רצף של פעולות אלימות
וכוליטיות מקומיות, היוצר שלמות מערכתית

ארגוניים מתאימים ובנכונות להבין את המציאות כפי שהיא. היא אינה רואה את כלל ההתרחשויות המקומיות במקשה מערכתית כוללת (בהתקוממות עממית) או אינה מבינה את ההתרחשויות על-פי מאפיינים אחרים (בטרור ובגרילה). מערכת שפעלה כך – שגתה. מאחר שבהתקוממות עממית יש למד הזמן חשיבות גדולה – השגיאה תכפיל את עצמה, ויגבר הקושי לכא את ההתקוממות. כך היה באלג'יר, כך היה בארץ-ישראל, וכך היה במדינת ישראל עם פרוץ האינתיפאדה. כלומר, ממד הסיבוך הופך לדומיננטי, כאשר כלי הערכת המצב (הקיימים) ה"פשוטים" לניתוח אירועים לא שולבו במערכת הערכת המצב הכוללת, ולקובעי המדיניות חסרו בתהליך עבודתם מרכיבי יסוד ("כלי עבודה חשיבתיים").

כאשר מתקבלות החלטות (למשל פוליטיות), המשפיעות על המציאות הפנימית והחיצונית (בתחום הדתי, החברתי והלאומי, שבהם מרכיבי קונסנסוס גדולים) ללא ראייה ובחינה היסטוריות וללא שיתוף דרגי הביצוע על כלי

ההערכה והחשיבה שלהם, יגבר הסיכוי כי אירוע נקודתי יהפוך להתלקחות כוללת. כך תהפוך "מערכת פשוטה" ל"סבוכה" (ניתן לבחון טענה זאת לאור אירועי מנהרת הכותל בספטמבר 1996). כאשר מתקיימת ההבנה המערכתית, די בכלים הקיימים, המשלבים בין ה"מה" וה"איך". בשדה הקרב – שהוא "ממלכת אי-הוודאות והאקראיות", ושבנו יש לפחד, למתח ולחרדה השפעה גדולה על המהלכים – יתרונותיה של "המערכת הפשוטה" ברורים: המערכת הצבאית הבינה כי בשל החולשות האנושיות של המשרתים בה היא חייבת ליצור "כלי עבודה עוקפי חולשה אנושית", כלומר כלים היודעים לנצל ולהפיק תועלת רבה מיתרונותיו של הגורם האנושי. במערכת כזאת המפקד קובע את ה"מה", ואילו ה"איך" נשאר לשיקול דעתם של מקבלי הפקודה.

בעימות מוגבל, ה"מה" וה"איך" כרוכים זה בזה, ואסור להפרידם. לדוגמא: אם

האם צודקים אתם כשאתם עושים זאת? את הדרך הסבוכה לפתרון הדילמה האנושית הזאת ראה חסדאי ביסודות המערכת הצבאית עצמה: "בסערת הקרב, כאשר חברך נופלים, אתה מתמלא שנה לאויב; כשאתה רואה ילדים נרצחים ברימון בעזה, אתה מוכן להרוג בלי הבחנה. כשאתה רואה ילד רעב ואמהות בוכות, אתה מתמלא רחמים. אין אנו יכולים לשמור על רגשותינו, שהם יהיו גורם קובע מתי להרוג ומתי לא. כדי שההרג במלחמה לא ייהפך לרצח, יש צורך בשני דברים: יש צורך במפקדים חדורים בתודעה של מטרות המלחמה ושל קדושת החיים, מחד גיסא, ויש צורך במערכת פקודות קפדנית וברורה – מאידך גיסא".⁶ מכאן משתמע כי המפקד הטיל על אחרון החיילים אחריות המחייבת זיהוי והבנה של המציאות

כישלון בהתמודדות עם טרור, עם גרילה ועם התקוממות עממית קורה כאשר מערכת שלטונית איננה מצוידת בכלים ארגוניים מתאימים ובנכונות להבין את המציאות כפי שהיא

שבה הוא פועל, ויש בה יותר מאשר "יעילות מחשבתית" טכנית, העוסקת רק ב"יעול" החשיבה וב"הפיכת מושגים למונחים בתהליך אובססיבי של חיפוש יחסי מסמך-מסומן בין המושג לבין מה שהוא מתייחס אליו".⁷

התקוממות עממית היא אכן רצף של פעולות אלימות ופוליטיות מקומיות, היוצר שלמות מערכתית.

כישלון בהתמודדות עם טרור, עם גרילה ועם התקוממות עממית קורה כאשר מערכת שלטונית איננה מצוידת בכלים

בעימות מוגבל לבין פעילות מבצעית בעימות כולל. וכך נכתב בפקודות: "בעימותיה של יחידה צבאית, הפועלת באזורי הממשל, שונות מהבעיות של יחידה צבאית, הפועלת נגד צבא סדיר של מדינה עוינת".³ עיקר השוני הוא בהגדרת המטרות: "שאיפתו של ממשל צבאי היא לחתור לנורמליזציה של החיים וליצור מגע תקין עם התושבים. השגת שאיפה זו באזורי הממשל אינה קלה עקב הסכסוך בינינו לבין הערבים ועקב ההסתה האנטי ישראלית הבלתי פוסקת, הנגרמת על-ידי התעמולה הערבית העוינת. עלינו להבחין בבירור בין כלל התושבים לבין אותו מיעוט קטן, המעורב בפועל בהסתה, בהפגנות ובפעולות טרור וחבלה נגדנו. יש לזכור כי פגיעה בחפים מפשע תגביר המרירות בקרב התושבים ותכביד על הממשל להביא לנורמליזציה ולמגע תקין עם התושבים".⁴

צה"ל הבין כי עימות מוגבל (לכאורה, על-פי תפיסת הצבאות, "מערכת פשוטה") הוא "מערכת סבוכה", והבין כי באמתחתו של כל חייל, הבא במגע ישיר עם האוכלוסייה, נמצא "שרביט

הגנרלי", ומעשיו (בעיקר הרעים) הם בעלי השפעה אסטרטגית. כלומר, בעקרונות ובכללים של "המערכת הפשוטה" קיימים מרכיבים רבים של "המערכת הסבוכה". בשל הבנה זו כפתה המערכת הצבאית על המפקד/חייל כללי התנהגות נוקשים ומחייבים, שהם ביטוי מילולי לערכי היסוד של צה"ל ולאינטרסים המדיניים של ישראל.⁵

את עומקה של הבעיה ואת מורכבותה ניתן למצוא בדבריו של אלי'ם יעקב חסדאי בתדריך שנתן לחניכי קורס קצינים ערב יציאתם (1971) לפעילות מבצעית ברצועת עזה:

"כאשר תרדו לרצועה, תכירו מלחמה חדשה ואויב חדש – אויב שיש לו משפחה, שיש לו אם וילדים קטנים. אתם תראו מחבל, ותראו את אמו ואחותו בוכות ליד גופתו; תעצרו מחבל, ותראו את ילדיו הקטנים נגזרים אחריו כשתוציאם מבתו. ואז תשאלו בוודאי את עצמכם,